

אתיקה של רבנים וקהילותיהם: עקרונות ואתגרים

צוריאל ראשי

תקציר

במרוצת השנים ראו רבני קהילות את עיסוקם כפרופסיה לכל דבר ועניין וכמקצוע המחייב הכשרה. הרבנים היו מודעים לכך שעליהם לעמוד בדרישות ובציפיות אישיות וחברתיות, ושהם עלולים להיות מודחים מתפקידם במקרה הצורך, ועל כן עיצבו את האתיקה המקצועית הראויה לתפקיד. מאמר זה מנתח מקורות תורניים שנכתבו על ידי פוסקי ההלכה לדורותיהם ובעזרתם מנסה לצייר את דמותו הראויה של הרב העומד בראש קהילתו. ממוגוון המקורות עולה שהאידיאל המעשי של הרב הוא שילוב בין מקצועיות רבנית, ענווה ואחריות לבין שמירה על כבוד המקצוע ועל מעמדו כרב. שילוב זה בהתנהלות יומיומית מכבדת ומכבדת, שבמהלכה יהיה הרב מעורב עם הבריות, 'ביא לימימוש ייעודו המקצועי'. בתוך כך עסקו הרבנים גם ביחס הראוי של הקהילה אל הרב – החל במחויבות למינויו, דרך ההתנהלות האתית כלפיו בעת מילוי תפקידו וכלה בשלב הפרידה ביניהם.

מילות מפתח:

אתיקה מקצועית, רבנים, קהילות

פתיחה

האתיקה המקצועית מציגה את דמותו הראויה של בעל המקצוע באשר הוא; בין אם מדובר במי שנושא בתפקיד ייחודי כגון נשיא המדינה, ובין אם מדובר במי שעוסק במקצוע ייחודי כגון מקצוע הרפואה. מטרתו של מאמר זה היא להראות כיצד הגדירו רבנים את האתיקה המקצועית לעצמם, לעמיתיהם ולתלמידיהם, וכיצד עוצבה בפועל דמותו הראויה של הרב לאורך ההיסטוריה.

תפקידו של הרב, המנהיג הרוחני של קהילתו, מציב אותו באופן טבעי בין האל לבין הקהילה. שליחותו הכפולה של הרב מייצרת מתח מתמיד: מחד גיסא, הוא פועל למען הקהילה ובקרבה, ופעילותו הקהילתית מחייבת את מעורבותו עם הבריות; מאידך גיסא, הוא גם שלוחו של ה', ועליו להיות נאמן לשליחותו הרוחנית. נוסף על כך, הרב נקרע גם בין הדאגה לכלל ובין הדאגה לקידום ידיעותיו האישיות. כלומר, הוא עבד של הציבור וצריך לדאוג לקידומו הרוחני, אולם הוא גם צריך לדאוג לקידום הרוחני והתורני שלו עצמו.¹

אומנם אין אנו יכולים לדעת בוודאות כיצד באה לידי ביטוי בפועל אתיקה רבנית בקהילות שונות, אבל ננסה ללמוד כיצד שרטטו רבנים במקומות שונים ובזמנים שונים את דמותו הראויה של הרב ואת התנהגותה הראויה של הקהילה בהנהגתו.² במרוצת הדורות ניסו רבנים להציע לעצמם, לתלמידיהם

לציטוט (מדעי הרוח) – צ' ראשי, 'אתיקה של רבנים וקהילותיהם: עקרונות ואתגרים', חמדעת, יג (תשפ"א).

פרטי המחבר: ד"ר צוריאל ראשי,

בית הספר לתקשורת, אוניברסיטת אריאל.

דוא"ל: tsuriel.rashi@gmail.com

¹ עוד בעניין זה ראו: ש' ישראלי, הרבנות והמדינה: אסופת מאמרים, נאומים, שיחות ורשימות על רבנות ארצישראלית, הציונות הדתית, מדינת ישראל, ארץ ישראל, ירושלים תשס"א, עמ' 115–116.

² על חשיבות הקהילה ראו: י"ד סולוביצ'יק, דברי הגות והערכה, ירושלים תשמ"ב, עמ' 223–238.

ולעמיתיהם את האיזון העדין המתבקש בין רב וקהילתו. הדברים הועלו על הכתב בעיתים מזומנות: עם הגעתו של הרב לקהילה; בעת שהתגלע סכסוך בין הרב לבין בני קהילתו, והללו פנו לתיווכו של גורם שלישי; בהתכתבות פנימית בין רבנים או בהתנצחות פומבית מול מבקריהם. לעיתים העלו הרבנים את הדיון סביב הסוגיה הזאת מראונם, ופעמים שהנסיבות החברתיות וההיסטוריות הביאו אותם לעסוק בכך. בהזדמנות זו אסייג ואבהיר שקיים שוני בתפיסת הרב ובתפקידיו בין המגזרים. יש רבנים שהם ראשי ישיבות או מלמדים בישיבות ובבתי ספר; יש רבני ערים ורבני יישובים; יש דיינים בבתי הדין; יש רבני קהילות ורבנים בבתי כנסת; ישנם רבנים שהם מנהיגי ציבור ואדמו"רים. כל רב כזה נבדל מחברו הן ברמת ידיעותיו התורניות הן בציפיות הקהל ממנו. כמו כן, ראוי להבחין במקומן של הקהילות השונות ובתקופות פעילותם של הרבנים: לא הרי רבני קהילות ישראל בחו"ל היום, בוודאי בארצות הברית, כרבני קהילות בארץ ישראל במאה הקודמת. יתרה מכך, לכל קהילה ציפיות שונות מהרב: יהיו שיחשבו שעליו להיות 'צדיק' או 'תלמיד חכם', ויהיו שיחשבו שעליו להיות איש תורה ועבודה או איש תורה ומדע. גם תפיסותיהם של הרבנים עצמם יכולות להיות שונות זו מזו בהתאם לבית המדרש האידיאולוגי והתורני שבו צמחו. למשל, הרב שמשון רפאל הירש (1808–1888), מאבותיה של האורתודוקסיה בגרמניה במאה התשע עשרה, ראה את תפקידו של הרב באופן שונה משרואה זאת הרב משה שטרנבוך, מראשי העדה החרדית בירושלים בימינו. אם כן, תמיד יש לתת את הדעת על הסביבה החברתית תלוית הזמן והמקום שבה התעצבה תפיסת עולמו של הרב ועל מקומה של הקהילה בהקשר זה.

העיסוק בדמותם האתית של הרבנים היה חשוב לרבנים עצמם לא פחות מאשר לקהילותיהם. ראשית כול, הרבנים – בהיותם מנהיגים רוחניים – ראו עצמם כמודל לחיקוי עבור בני קהילותיהם, והבינו כי לכל מעשה שלהם יש משמעות ציבורית שיש לתת עליה את הדעת. מלבד זאת, הרבנים היו מודעים לכך שהתנהגותם ומעשיהם עשויים להשפיע על הדרך שבה יקבלו צאן מרעיתם את דבריהם. ניתן לומר שמתחדדת ההבנה שהתנהגות אתית מצידם של רבנים ותלמידי חכמים תעניק את הכבוד למקצוע, ורק לאחר מכן הם יוכלו להשפיע על קהלים. מהבחינה הזאת, הקושי האתי המשמעותי הניצב בפני הרב הוא שכל התנהלותו חייבת להעיד, ולו בפרט הקטן ביותר, על זהותו המקצועית שאין הוא יכול להשיל מעל עצמו ולו לרגע קט. על כן במפגש עם קהילתו עליו לתת כל העת את הדעת על הערכים המנחים אותו ועל המשמעויות שלהם.

בכתביהם, בפסקיהם ובהגיגיהם של רבני ישראל לדורותיהם ברחבי העולם מפוזרות אמירות שהביעו בעניין התנהגותם, הן אמירות כלליות הן אמירות מורכבות ומפורטות. כל אלו יצרו יחד פסיפס מרתק שהורכב על ידי מנהיגים בעלי מודעות קהילתית ומקצועית, אף שהיו אנשים פרטיים ולא פעלו כגילדה מקצועית מאורגנת. בשנים האחרונות אף נקבו ארגוני רבנים בישראל ובמדינות אחרות בעולם בכללי פעולה ובכמה ערכים האמורים להיות מנת חלקו של רב קהילה. מאמר זה יבחן כאמור את דמותו הראויה של הרב העולה ממגוון המקורות הללו וינסה להעמיק ביסודות הרעיוניים של האתיקה הרבנית.

מהי אתיקה מקצועית?

עם החוק, המחייב את כל האזרחים בכל מדינה להימנע מהתנהגות גרועה במיוחד, ועם המוסר, המגדיר את ההתנהגות הראויה של כל אדם ביחס לזולתו, נמצאת האתיקה, הבאה לשרטט את התנהגותו הראויה של האדם בתחומי מקצוע או תפקיד מסוימים. האתיקה מבטאת תפיסות יסוד בדבר הזהות של המקצוע או הארגון, של התפקיד או המעמד, וכמו כן מבטאת גם תפיסות יסוד בדבר ערכי הקהילה או החברה שבסביבת הפעילות.

אתיקה מקצועית היא תפיסה סדורה של ההתנהגות האידיאלית במסגרת מקצועית, שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת. כלומר, האתיקה המקצועית מציבה את האידיאל המעשי של העוסק במקצוע מסוים. אידיאל זה מגדיר מערכת ערכים או עקרונות ומבסס עליה הכרעות מנומקות ומעשיות

בדבר ההתנהגות הראויה במסגרת המוגדרת של המקצוע.³ האתיקה המקצועית בוחנת שאלות שונות ומנסה להשיב עליהן: מהו הדבר הטוב, הראוי והנכון שיש לעשותו מבחינה מקצועית? מהי התנהגות ראויה של בעל מקצוע בתחומו? מהם הערכים שעל פיהם מבחינים בין הטוב, שבו על האדם לבחור, לבין הרע, שממנו עליו להימנע ולהתרחק בתחומי עיסוקיו השונים? מהם הכללים והנורמות שעל פיהם צריך אדם לנהוג כדי להיות אתי?

בכל ארגון ובאגודות מקצועיות שונות מנסים לענות על השאלות הללו ולשם כך מנסחים קוד אתי. הקוד האתי אמור לבסס את כבוד המקצוע – המורכב מצניעות מקצועית ומהכרה בגבולות המקצוע ובגבולות היכולת של כל אחד – ומעל הכול הוא אמור להגדיר מהי ההתנהגות הראויה בארגון. הוא נועד להביא להבנה עמוקה של המטרה שלשמה התאגדו אנשים ונשים בארגון, של האינטראקציות בארגון ושל מבנהו, ושל נושאים שונים כמו סמכות, אחריות וייעוד. נוסף על כך, הקוד האתי עוסק גם בתפיסות – הוא מנסה לבחון למשל כיצד העובד תופס את עצמו, ומהו המכנה המשותף לכל העובדים במקצוע מסוים בארץ ובעולם.

את הדרישות האתיות יש להציב בהקשר הרחב ולהבין כי הן חלק מדרישות החברה ומבוססות על ערכי היסוד שלה, כמו דמוקרטיה, יושרה ואורחות מוסריות. חשוב לזכור כי לחברה ישנן ציפיות שונות מבעלי תפקידים שונים: החברה מצפה לדוגמה ששטר ושופט ינהגו ביושר ועל פי כללי המוסר אף יותר מבעלי תפקידים רבים אחרים, משום שהם אמונים על ההגנה על הדמוקרטיה. אם ייתפסו עורך דין או רואה חשבון עוברים על החוק, תהיה הגישה הציבורית כלפיהם שונה מאשר אם ייתפסו שטר או שופט בעברה דומה.

לאור כל זאת אין תמה שבדרך כלל קודים אתיים כוללים כמה ערכי יסוד כלליים, כגון מקצועיות, יושרה, עשיית הטוב, שמירה על זכויות האדם, נאמנות, שמירה על כבוד המקצוע, שמירה על חיי אדם ואחריות חברתית. מלבד ערכי היסוד הכלליים הללו ישנם גם עקרונות יסודיים לחודיים לכל ארגון. העקרונות הללו נקבעים על ידי הארגון פעמים רבות עם הקמתו, אם בצורה מפורשת אם במרומז, ומגדירים את הזהות המקצועית של היחיד ושל הקבוצה. מסיבה זו אינו דומה הקוד האתי של משטרת ישראל לקוד האתי של צה"ל, אף ששניהם עוסקים בביטחונם של אזרחי ישראל.

אם כן, כללי האתיקה מהווים מעין מצפן המכוון את בעל המקצוע בעת שהוא מקבל החלטות ומתחבט בדילמות השונות הנקרות בדרכו. ברוב המקרים האתיקה איננה נאכפת באמצעות סנקציות הקבועות בחוק, אלא באמצעות תהליכים ותגובות במישור הציבורי, החברתי, המקצועי והנורמטיבי. האתיקה מוטמעת על ידי פעולות של מנהיגות, דוגמה אישית, חינוך, הדרכה וחניכה.

³ א' כשר, 'אתיקה מקצועית', ג' שפיר, י' אכמון וג' וייל (עורכים), סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי, ירושלים תשס"ג, עמ' 15–29.

מקצוע הרבנות

רבים עסקו בדמותו ובתפקידיו של הרב⁴ ובהתנהלותו הראויה.⁵ עם זאת, מעטים עסקו באתיקה של הרבנות במובנה הרחב,⁶ תוך ניתוח מקורות הלכתיים שנכתבו במרוצת הדורות. בכל הדורות תפסה הרבנות את עצמה כפרופסיה: לא כל אחד ראוי להיות רב, שכן עליו לעבור הסמכה כדי שיהיה שייך לקהילה המקצועית האקסקלוסיבית של רבני קהילות ופוסקי הלכה. יתר על כן, משרתו של הרב הייתה תלויה בהתנהלותו הראויה בעיני רבותיו, עמיתיו ותלמידיו. הללו יכלו להפסיק את העסקתו מסיבות שונות, בין היתר גם בשל התנהגות שאינה איתת.

לעיתים התאגדו הרבנים על פי מפתח גיאוגרפי או מפתח אידיאולוגי או על בסיס השתייכות לאותו בית מדרש רעיוני, ובתוך כך נקבעה דמותו הראויה של חבר האיגוד. אולם עם השנים אופי ההתאגדות לא ניכר עוד, משום שהעשייה הרבנית התמקדה בקהילה המקומית או במחוז מצומצם. כיום שיתוף הפעולה בין הרבנים הדוק הרבה יותר, וקרנם של איגודי הרבנים עלתה שוב. חלקם אף ניסחו קודים אתיים מחייבים. בארצות הברית נכתבו בשנים האחרונות כמה קודים אתיים: איגוד הרבנים האורתודוקסיים בארצות הברית (RCA) כתב לעצמו קוד אתי, וכמותו עשו גם איגודי הרבנים של התנועה הרפורמית והקונסרבטיבית. בפברואר 2020 פרסמה גם הרבנות הראשית לישראל קוד אתי לרבנים.⁷ תשומת הלב והמאמץ שמקדישים בשנים האחרונות הזרמים השונים ביהדות לכתיבת קוד אתי עבור מנהיגיהם הרוחניים מעידים על חשיבות הנושא בתוך עולם הרבנות היהודי. התפיסה היא כי מי שנושא במשרת רבנות ומכפיף את עצמו לסמכות מרכזית עליונה מחויב לכללי התנהגות ראויים ייחודיים. הבסיס המשותף לכל אלו הוא, ככל הנראה, התפיסה שהציג הרב שרלו ש'ככל שתרבה ההקפדה ביסודות

⁴ בעניין זה ראו: ש' אסף, לקורות הרבנות: באשכנז, פולניה וליטא, ירושלים תש"ם; ב"ז בנדיקט, 'לדרכו של חכם', תורה שבעל פה, כ (תשל"ט), עמ' צד-קז; מ' בניהו, מרבץ תורה: סמכויותיו, תפקידו וחלקו במוסדות הקהילה בספרד, בתורכיה ובארצות המזרח, ירושלים תשי"ג; פ' גולדשמידט, 'שררה ורבנות לאור ההלכה', שרידים, כ (תשס"ב), עמ' מ"ט-נ"; ש' הקשר, 'מנהיג, דיין ומורה', י' איזנר (עורך), איש על העדה: ספר הכינוס למחשבת היהדות, ירושלים תשל"ג, עמ' 161-193; ש' ורהפטיג, תלמידי חכמים והליכותיהם, ירושלים תשנ"ח; י"י ויינברג, 'מוסד הרבנות – תעודתו של הרב בישראל', לפרקים, ירושלים תשכ"ז, עמ' רפז-רצב; ישראלי, הרבנות והמדינה (לעיל הערה 1); י' כ"ץ, 'לתולדות הרבנות במוצאי ימי הביניים', ע"צ מלמד (עורך), ספר זיכרון לבנימין דה פריס: קובץ מחקרים של חבריו ותלמידיו, ירושלים תשכ"ט, עמ' 281-287; מ' לוונטהל, שררה שהיא עבדות: סוגיות ברבנות הקהילה, ירושלים תשס"ז; י"צ שטרן, 'רבנות כמנהיגות רלוונטית', י"צ שטרן וש' פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, א, ירושלים ותל אביב תשע"א, עמ' 79-106. כל אחד מהכותבים הללו עסק בתקופה מסוימת או במקום מסוים, ופירט את ההתנהלות הרבנית באותה עת ובאותו מקום. מחקרים אלו לא ניסו לעמוד על ההיבטים האתיים שהנחו את פעולותיהם של הרבנים השונים.

⁵ בעניין זה ראו: נ"מ גוטל, 'גילוי וכיסוי בפסיקת הרב', י"צ שטרן וש' פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, ב, ירושלים ותל אביב תשע"א, עמ' 599-610; י' כ"ץ, 'על רבנות והנהגת הציבור', כתלנו, ט-י (תשל"ז), עמ' 183-193. מחקרים אלו עסקו בהיבטים צרים ביותר של העשייה הרבנית מבחינה אתית, אולם הם לא ניסו להקיף את מגוון הערכים שמאפיינים את האתיקה הרבנית.

⁶ בעניין זה ראו: י' שרלו, 'יסודות האתיקה הרבנית', פתוחי חותם, ד (תשס"ט), עמ' 129-146; י' שרלו, 'אתיקה רבנית', י"צ שטרן וש' פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, א, ירושלים ותל אביב תשע"א, עמ' 347-434. מאמרים אלו הציגו את האתגרים המקצועיים שבפניהם ניצבים הרבנים במדינת ישראל וניסו לנסח קוד אתי בעבורם, ללא הצגת הרעיונות והמקורות מהספרות ההלכתית המחייבים את הרבנים לנהוג בצורה מסוימת.

⁷ הקוד האתי של רבני ה-RCA: https://rabbis.org/pdfs/Code_of_Conduct_3_13_2018.pdf

הקוד של איגוד הרבנים הרפורמיים: <https://www.ccarnet.org/about-us/ccar-ethics/>

הקוד האתי של איגוד הרבנים הקונסרבטיביים:

https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/public/ethical_guidelines/code-of-conduct-2018-members.pdf

הקוד האתי של הרבנות הראשית לישראל:

https://www.gov.il/he/departments/policies/do_right_and_good

האתיים וככל שיועצמו הסוגיות העוסקות בכך, תוכל הרבנות בישראל למלא את תפקידה במלואה וביתר שאת.⁸

בטבלה להלן יוצגו הערכים העולים מהקודים האתיים של האיגודים הרבניים:

הרבנות הראשית לישראל	איגוד הרבנים הקונסרבטיביים	איגוד הרבנים הרפורמיים (CCAR)	איגוד הרבנים האורתודוקסיים בארצות הברית (RCA)
אחריות ומסירות	אחריות	אחריות אישית, חברתית, כלכלית, אינטלקטואלית	_____
יושר	_____	יושר אינטלקטואלי	יושר (מקצועיות)
_____	ריסון הכוח	_____	ריסון הכוח
מניעת ניגודי עניינים	_____	_____	מניעת ניגודי עניינים
מניעת התנהגות שאינה ראויה	מניעת התנהגות שאינה ראויה	מניעת התנהגות שאינה ראויה	מניעת התנהגות שאינה ראויה
_____	הימנעות מהטרדה בדיבור או במעשה	הימנעות מהטרדה בדיבור או במעשה	הימנעות מהטרדה בדיבור או במעשה
ניקיון כפיים	התנהלות כלכלית ראויה	התנהלות כלכלית ראויה	שקיפות כלכלית
שמירה על כבוד המקצוע	שמירה על כבוד המקצוע	_____	שמירה על כבוד המקצוע
_____	_____	_____	מחויבות
סודיות	סודיות	סודיות	סודיות
דרכי שלום	עמיתנות כלפי רבנים אחרים בקהילה או מחוצה לה בהווה או בעבר	עמיתנות כלפי רבנים אחרים בקהילה או מחוצה לה בהווה או בעבר	עמיתנות (קולגיאיות)
_____	_____	_____	ערנות ורגישות
שמירה על כבוד הרבנות ומסורתה	_____	ייצוגיות	ייצוגיות
נאמנות לשליחות	_____	_____	_____
דוגמה אישית	דוגמה אישית	_____	_____

מעיון בקודים האתיים של הזרמים השונים ביהדות עולה כי יש הסכמה סביב ערכים מסוימים ובהם: אחריות; יושר; מניעת ניגוד עניינים; שמירה על כבוד המקצוע; סודיות; יחס עמיתני (קולגיאלי) כלפי רבנים אחרים; ייצוגיות. עם זאת, בין הקודים הללו יש גם הבדלים מסוימים. הקוד האתי של איגוד הרבנים האורתודוקסיים בארצות הברית התייחד בהוספת ערך הרגישות והערנות למצוקות של חברי הקהילה, והדגשת המחויבות כלפיהם. הרבנות הראשית לישראל הוסיפה את ערך השליחות. הקוד האתי של איגוד הרבנים האורתודוקסיים בארצות הברית ואיגוד הרבנים הקונסרבטיביים התמקדו בריסון הכוח של הרבנים כלפי בני קהילתיהם. איגוד הרבנים הקונסרבטיביים והרבנות הראשית לישראל אף הדגישו את

⁸ שרלו, 'אתיקה רבנית' (לעיל הערה 6), עמ' 434.

ערך הדוגמה האישית. הרבנות הראשית אף הרחיבה את היחס העמיתני למעגלים נוספים וכללה אותם בכותרת 'דרכי שלום'.

מחקר זה אינו מתמקד בהשוואת התקנונים הללו, ואין כוונתו לבחון כיצד התגבש הקוד האתי בזרמים השונים. יש להבין שקוד אתי אינו רק הוראות התנהגות מנוסחות בכתב; לעיתים הקוד האתי מובלע במקורות המחייבים של גופים מקצועיים שונים – למשל פקודות בארגון ביטחוני או פרוטוקולים בארגון רפואי – ויש צורך להעמיק ולבחון כדי לגלות מהו. אם כן, כדי להבין את האתיקה הרבנית המקצועית יבחן מאמר זה את הקורפוס המחייב שלה – ספרות ההלכה. המאמר ינתח את המקורות ההלכתיים העוסקים בהתנהגות הראויה של הרבנים לאור תפקידם המיוחד ויחשוף את הערכים המשתקפים בהם. ניתוח זה יוכל לסייע לנו להבין מהם מרכיבי האתיקה הרבנית.

ערכי האתיקה הרבנית

א. מקצועיות רבנית וענווה מקצועית

בראש הדרישות של עולם האתיקה, ראשונה בין שוות, ניצבת המקצועיות. המקצועיות מבוססת על גוף ידע שיטתי, על תיאוריה ועל עובדות אמפיריות, והיא נרכשת באמצעות למידה. המיומנויות השיטתיות שרכש איש המקצוע בצורה יזומה, מכוונת ולא אקראית, מאפשרות לו לפתור בעיות בתחומי מקצועו. את הבעיות הללו הוא פותר הן באמצעות הבנה מקומית, קרי יכולתו להסביר מה הוא עושה וכיצד הוא פועל במסגרת המקצועית, והן באמצעות הבנה גלובלית, דהיינו יכולתו להבין הנרחבת ומקיפה את התחום שבו הוא פועל. ההבנה המקומית וההבנה הגלובלית תוחמות יחדיו את מערכות האיסורים והציוויים המאפיינים כל מקצוע. הן מגדירות את כל מה שמצוי בתחומי המקצוע, ועל כן על אנשי המקצוע להעמיק בו ולדעת אותו היטב, וגם מגדירות מה אינו כלול בתחומי המקצוע, נושאים שבהם על אנשי המקצוע להימנע מלעסוק. המקצועיות כוללת גם את היכולת להכיר במקצועיותו של הזולת, בעל מקצוע זהה או שונה, החשובה להגדרת הזהות של איש המקצוע עצמו.⁹ יש להדגיש כי מקצועיות מצויה בהתפתחות ובהשתכללות מתמדת. אין זו רק נטייה טבעית, אלא גם חובה אתית – על אנשי המקצוע להתפתח כל העת ולהתעדכן באופן מתמיד בדבר החידושים שבתחום עיסוקם. אנשי המקצוע שמזדהים עם מאפייני מקצועם יתאגדו על פי רוב באגודה שתשמר את הזהות המקצועית של הקבוצה ותעצים אותה. זהות זו מורכבת ממאפייני הזהות המקצועית של היחידים המרכיבים אותה.¹⁰

גם המנהיגות הרבנית, ככל מקצוע אחר, מחייבת מקצועיות. ראשיתה של מקצועיות זו הוא בידיעה התורנית, כפי שאמר רבי יוחנן:

איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הציבור? כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה, ואמרינן נמי [=אמרנו גם] אמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם? כל ששואלין אותו דבר ואומר. למאי נפקא מינה [=מהי המשמעות]? למנוייה [=למנות אותו]: אי במסכתא – באתריה, אי בכוליה תלמודא – בריש מתיבתא [=אם בקי במסכת אחת – ימנו אותו במקומו, אם בכל התלמוד – ימנו אותו בראש הישיבה]. (בבלי, שבת קיד ע"א)

עם זאת, על הידיעה התורנית נוסף סייג – חובת הזהירות. זו מסתכמת בקצרה בהנחייתו העקרונית של רבי יהודה בפרקי אבות (ד, יג): 'הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון'. חובת הזהירות בלימוד ובהדרכה דורשת מהרב לנהוג בענווה. עליו להיות ענו בלימודו ובפסיקתו, שהרי פסיקה מוטעית עלולה

⁹ ג' שפיר, 'מקצועיות', ג' שפיר, י' אכמון וג' וייל (עורכים), סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי, ירושלים תשס"ג, עמ' 75–87.

¹⁰ שפיר (שם).

להביא אנשים לנהוג שלא כראוי ולעבור עברה בזדון. ההבנה הבסיסית היא שהענווה מהווה תנאי ללימודו של כל אדם, ולא רק של רב, וכך פסק להלכה הרמב"ם (1135–1204).¹¹

אצל הרב חשובה הענווה פי כמה: היא תביא אותו להבנה שעליו ללמוד תמיד עוד ועוד, ושעליו להכיר במה שאינו יודע, כפי שאמרו חכמים במסכת דרך ארץ (ב, א): 'למד לשונך לומר איני יודע, שמא תתבדה ותאחז'. חוסר הענווה עלול לפגום בשיקול דעתו של הרב ובידיעותיו, וממילא להעיב על מקצועיותו. רב שנוהג בענווה יוצא נשכר מכך הן בהתנהלותו מול קהילתו והן במימוש אחריותו הרבנית. משמעות הענווה אינה שהרב יוותר על כבודו העצמי ועל מעמדו כמוקד של ידע ומנהיגות קהילתית, אלא שהרב יכיר בכך שדעתו ופסיקתו חשובה, ושתמיד חלה עליו החובה ללמוד עוד ולהחכים בתורתו.

ב. אחריות רבנית

הענווה מחד גיסא והכבוד העצמי מאידך גיסא יביאו את הרב לידי גילוי אחריות רבנית. האחריות הרבנית מחייבת אותו לשקול את דבריו ואת מעשיו, מכיוון שהוא גורם מרכזי בחיי הקהילה ועליו להיות לה דוגמה ומופת. מבחינה זו שורשיה של האחריות נטועים בהבנת השליחות שנטל על עצמו. הרב נדרש לגלות אחריות כלפי כלל ישראל, על שלל גווניו, כפי שנהג הרב הראשון של עם ישראל, משה רבנו. האחריות הרבנית כוללת כמה רבדים:

ראשית, על הרב מוטלת **אחריות תורנית**, המבטאת את המקצועיות שלו: על הרב להיות מודע לגדלותו התורנית, אך גם לגדלותם של אחרים – שהרי הוא אומנם חכם, אך הוא גם תלמיד – תלמיד חכם. הוא צריך לדעת שלעיתים אין הוא יודע דבר מה, ושאין הוא יכול לדעת את כל התורה כולה, ולכן עליו לשקול היטב את פסיקתו בטרם יפרסם אותה לשואליו. כפי שאמר התנא אבטליון במסכת אבות (א, יא): 'חכמים, היזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, ונמצא שם שמים מתחלל'. מסיבה זו על הרב הנשאל בהלכה לעשות הכול כדי להגיע לביורור האמת, גם אם העניין כרוך בעיכוב תשובתו, כפי שכתב הרב יוסף בר תאומים (1727–1792): 'הרב] יענין בספרים ולא יורה על פה, ולא יבוש מהמלעיגים באומרם כי הוראה צריכה להיות מיד וזירוז בלי עצלות. וטוב להתבודד וליישב בדעתו כי רבים זה אומר בכה וכו' גם מפני הבושה'.¹²

אחריותו התורנית של הרב מחייבת אותו גם להעיר לאלו אשר אינם נוהגים כשורה, ועליו לעשות זאת בחוכמה, בתקיפות וברגישות המתבקשת. היטיב לתאר זאת הרב אברהם שמואל בנימין סופר (1815–1872), בעל ה'כתב סופר', שהיה בנו של החת"ם סופר ויורשו כרבה של פרשבורג וראש הישיבה בה: 'ובאמת מצוות [ה]תוכחה קשה היא מאוד לקיימה כתיקונה יותר מכל המצוות, כי צריך לשקול במאזני שכלו אם יוכיח או [ש]יפה השתיקה [כי] מוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידין'.¹³ לכן, הסביר הרב סופר, במקרה שבו אנשי הקהילה אינם נוהגים על פי ההלכה, תפקידו של הרב הוא גם לשקול היטב אם נכון יהיה להעיר או להחריש. לעיתים דווקא המחאה החריפה והקולנית עלולה להיות מעשה שעלותו גדולה מתועלתו.

שנית, על הרב מוטלת **אחריות חברתית** לקיומה של חברה מתוקנת והגונה. על פי הפרופסור אסא כשר, אחריות חברתית היא 'תפיסה של אחריות שנושאים בה ביחס לזולת, מפני שהיא מרכיב מכונן של

¹¹ 'דברי תורה נמשלו כמים שנאמר 'הוי כל צמא לכו למים' (יש' נה 1) – לומר לך: מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן [=התכנסות], כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב, אלא בדכא ושפל רוח, שמתאבק בעפר רגלי החכמים, ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו, ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חיוו אם לא היה לו מה יאכל, ושאר יומו ולילו עוסק בתורה' (משנה תורה, הלכות תלמוד תורה, ג, ט).

¹² פרי מגדים, פתיחה כוללת לשו"ע, סדר והנהגות הנשאל עם השואל באיסור והיתר, סדר שלישי, א.

¹³ אש"ב סופר, שאלות ותשובות כתב סופר, ירושלים תש"ך, עמ' 106.

משמעות הקיום, מחוץ למערכות של שיקולי תועלת, חוק ומוסר.¹⁴ אחריותו החברתית של הרב באה לידי ביטוי בעיקר בדאגה לאוכלוסיות החלשות – גלמודים, עניים וכל יתר חסרי הכוח בחברה כגון יתומים ואלמנות. הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק (1903–1993), שהיה ממנהיגי הרוחניים של היהדות האורתודוקסית בארצות הברית, סיפר כי פעם שאל דודו, הרב מאיר ברלין, את ר' חיים מבריסק (1853–1918), מהו תפקיד הרב ויעודו. ר' חיים, שהיה מגדולי הרבנים של המאה העשרים ואבי שיטת בריסק בלימוד התורני, ענה ואמר: 'לתבוע עלבונם של גלמודים ועזובים, להגן על כבוד עניים ולהציל עשוק מיד עושקו'. לשיטתם של ר' חיים מבריסק ושל נכדו הרב סולוביצ'יק, עמוד האש של רב ומורה הוראה בישראל אינו ההוראה ולא ההנהגה הפוליטית, אלא הגשמתם של האידיאלים של הצדק. כאשר רב מגשים את האידיאלים של הצדק הוא ממלא את התפקיד שהוטל עליו, דהיינו תיקון עולם במלכות ההלכה וחדוש פני הבריא. אין פולחן דתי מועיל כלום אם דיני הצדק ועקרונותיו מתחללים ונדרסים ברגל גאוה.¹⁵

כדי שיוכל לממש את אחריותו בתחומים השונים כראוי, על הרב לנהוג ביושר ובשקיפות – שיהא תוכו כברו. עליו להיזהר ממתנות ומטובות הנאה כדי שלא ייכשל בחילול שם ה' וביזויו. ממילא, ככל שימעיט בהישענות על סיוע מצידם של חברי קהילתו, כן ייטב לו. על כן מן הראוי שלצד עבודתו הרבנית יעסוק במלאכה, כפי שנהגו תנאים ואמוראים שונים (דוגמת הלל, שהיה חוטב עצים). טווח ההתנהגות הראוי בין התנהגות ספרטנית ועד התנהגות מקובלת ונורמטיבית מתבטא בדברי התלמוד:

'וְנָשִׂים לֹא שָׁם מְטָה וְשִׁלְחָן וְכֶסֶף וּמְנוּחָה' (מ"ב ד 10). אמר אביי ואיתימא [=ויש אומרים] רבי יצחק: הרוצה ליהנות – יינה כאלישע, ושאינו רוצה ליהנות אל יינה כשמואל הרמתי שנאמר: 'וּתְשַׁבְּתוּ הַכְּמֵתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ' (שמ"א ז 17). ואמר רבי יוחנן: שכל מקום שהלך שם – ביתו עימו.¹⁶

הרובד השלישי של האחריות הרבנית המוטלת על הרב הוא **אחריות חינוכית**. יש לזכור כי בעבר היה הרב בעיקר דמות חינוכית ועסק בהוראה. הרב שמשון רפאל הירש (1808–1888), מגדולי רבני יהדות גרמניה במאה התשע עשרה, הכיר בחשיבותה הגדולה של האחריות החינוכית. וכך הנחה את אחד מתלמידיו שנתמנה לרבנות קהילה:

ודאגת יומם ולילה ללימודי התינוקות הבנים והבנות בקרב עדתך, ולא תיתן שינה לעיניך, ולא לעפעפיך תנומה עד אשר תמצא מקום לילדי עדתך להרביצם עלי מבועי נחלי התורה והתושייה, למשוך ליבם לתורה ולדרך מצוותו ולהדריכם באורח מישור, אשר במעגלותיו ימצא 'חן וְשִׁכְל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹקִים וְאֶדָם' (מש' ג 4) – זה עיקר ותכלית כל חפצך. [...] ואל יהיה קטן בעיניך ללמוד [=ללמד] בעצמך ובכבודך את הבנים ואת הבנות, הדרך אשר ילכו בה והמצווה אשר יעשו. ואל תטה אוזן למלחשים באוזנך לאמור 'אין כבוד לרב ללמוד [עם] צעירי ימים תורה'.¹⁷

עם השנים התרחבה סמכותו של רב הקהילה, ובאחריותו היה לדאוג לחינוכם של כלל ילדי הקהילה, דור ההמשך. כדי לבצע את המשימה על הצד הטוב ביותר על הרב להכיר וללמוד את עולמם של בני הנוער, ולהכיר גם את הלכי הרוח המשתנים סביבו. האחריות החינוכית דורשת מהרב גם להנגיש את עצמו לבני קהילתו ולהיות מודע לחשיבות תפקידו החינוכי בחיי הקהילה בכלל ובחיי הנוער בפרט. לשם כך עליו

¹⁴ א' כשר, 'אחריות חברתית: מוסר, אתיקה ומשמעות החיים', ר' כהן-אלמגור, א' ארבל-גנץ וא' כשר (עורכים), אחריות ציבורית בישראל, בני ברק תשע"ב, עמ' 84–99. הציטוט לקוח מעמ' 98.

¹⁵ ראו י"ד סולוביצ'יק, איש ההלכה: גלוי ונסתר, ירושלים תשל"ט, עמ' 80.

¹⁶ בבלי, ברכות י"ע"ב.

¹⁷ הרש"ר הירש, 'עצות לרב צעיר', ע' יונה (עורך), הרב שמשון רפאל הירש, משנתו ושיטתו, ירושלים תשמ"ט, עמ' 336–338. הציטוט לקוח מעמ' 336.

להורות להם כיצד לנהוג הן בחיי היום-יום והן במועדים מיוחדים בשנה. כך ניסח זאת הרב יחיאל יעקב ויינברג (1884–1966) בהקדמתו לספר השו"ת 'שרידי אש':

על רבנים כנושאי דבר ה' להסביר לעמו ולעולם את דעת היהדות על כל הבעיות של המוסר, של המשפט ושל התיקון הסוציאלי שהדור החדש מתחבט בהם. עליהם להראות כי אין היהדות אוסף של חוקי ומנהגים דתיים [ב]לבד, כי אם כוח רוחני מכריע בחיי האנושיות, ומובן כי אין להם להשאיר שום בעיה ושום התקפה מצד מדעי הטבע בלא תשובה הוגנת ומשכנעת. [הרב] צריך לדעת את המתרחש סביבו בעולם המדע והספרות, את זרמי הרוח ההולכים ומתחדשים מתקופה לתקופה. בלא הכשרה שיטתית ובלא ידיעת שפת המחשבה המודרנית לא יוכל למצוא את הנושא ואת המגע הנפשי לעולמו הפנימי של הנוער ושל בני הדור החדש.¹⁸

דברים דומים כתב הרב שלמה וולבה (1914–2005), שהיה משגיח רוחני בישיבת באר יעקב:

היה לפי כבודו של הרב לטפל במיוחד בנוער [...] עליו לטייל עם הנוער, להוציא אותם מסביבתם ליום-יומיים או אפילו לשבוע שלם, ובמשך הזמן הזה ללמד אותם, לשחק איתם, להרצות בפניהם, לשוחח, להתפלל איתם במניין – ואז הוא יכול למשוך אותם לתורה ולמצוות.¹⁹

אם לסכם את הדברים הרי שסקירת מרכיבי האתיקה הרבנית – האחריות התורנית, החברתית והחינוכית הבאה על גבן של מקצועיות וענווה – מחדדת את ההבנה בדבר זהותו המקצועית רב הקהילה. סקירה זו תסייע לנו להבין טוב יותר את תפקידיו השונים של הרב ואת חובותיו בעבר ובהווה.

תפקידי הרב

לאור ערכי המקצועיות, הענווה והאחריות, שבהם עסקנו בסעיף הקודם, נוכל לבחון מהם תפקידיו של הרב בקהילתו. התפקידים הללו נמנו במקורות מגוונים שנכתבו במרוצת הדורות: החל במכתבי הזמנה שנשלחו למועמדים לכהן ברבנות ובהם פירטו בני הקהילה את רצונותיהם; דרך פסיקות של רבנים שנקראו ליישב סכסוכים שהתגלעו בין רבנים לבני קהילותיהם; וכלה בדבריהם של מבקרים חיצוניים של החברה היהודית, אשר שרטטו את דמותו הראויה של הרב ואת תפקידיו. את התפקידים הללו היטיב לבטא בקצרה הרב חיים עוזר גרודז'נסקי (1863–1940), שהיה מגדולי התורה בליטא בתקופה שקדמה לשואה והשפיע רבות על דמותה של היהדות החרדית הליטאית. לדבריו, הרב צריך לעסוק בשלושה דברים: א. ללמד את קהילתו תורה ולהורות להם את דרך ה' הלכה למעשה; ב. לסדר תלמוד תורה, שחיטה מהודרת, עירוב ומקווה; ג. לדאוג לעניים, ליתומים ולאלמנות שבקהילתו.²⁰

גם הרב דוד קארו (1782–1839), מאחרוני תנועת ההשכלה בגרמניה, מנה את תפקידיו של הרב לדבריו, החובות הראשיות והעיקריות של הרב הישראלי – שבע הן:

- א. ללכת בדרך הישר ולקשט את עצמו במידות טובות מאוד.
- ב. ללמוד ולהבין הדת כולה על בוריה בהשכל ובדעת.
- ג. צריך להיות בקי בחוכמות ובמדעות [=במדעים] ובפרט בלשון עם ארצו.
- ד. חובה על הרב לדרוש ברבים, וחוב זה כולל:
  1. לדרוש וללמד את העם אהבת השם, ועשות מצוותיו ויישרם למידות טובות.
  2. לפרש ספרי תנ"ך לפי הסדרים והפרשות, בהשכל ובדעת ההמון, ולבארם באר היטב.

¹⁸ י"י ויינברג, שו"ת שרידי אש, ירושלים תשל"ז, עמ' 24.

¹⁹ ש' וולבה, 'בן הישיבה כרב', המעין 6 (1) (תשכ"ו), עמ' 13–21. הציטוט לקוח מעמ' 16.

²⁰ מ' שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 676.

3. לדרוש דיני הנהגות האב לבניו, ודרך חינוכם וגידולם, ויזהיר את העם ללמד את בניהם מלאכה-מה, ובתוך הדרשות האלו ינסה לנטוע ולהשקיע בליבם החשק והתשוקה לעבודת האדמה.
4. ידרוש הנהגות הבית כראוי, והנהגות אדם לאדם.
5. ידרוש האהבה לכל אדם, יהיה מאיזה עם שיהיה.
6. יעורר לבב העם לאהוב את הארץ, אשר בתוכה הם יושבים לעמוד לימינה בכל נפשם ומאודם, לעת צרה ומלחמה.
7. דרשתו תהיה בשפה נעימה וברוח הומנית.
- ה. יקשט ויפה הדת כפי הזמן והמקום.
- ו. בלומדו עם התלמידים צריך ללמד מלבד הש"ס והפוסקים, שאר החוכמות ומדעות [=מדעים], וילמד עימם בנחת ובסבר פנים יפות.
- ז. בשבתו לדין, צריך להשכיל בדעת, ולהבין הדין לאמיתו.²¹

הרב יחיאל יעקב ויינברג, שדבריו בנוגע לאחריותו החינוכית של הרב הובאו לעיל, עסק גם הוא בתפקידיו השונים של הרב. הוא פירט וסיכם נאמנה את מה שכינה 'תפקידי הרב של עדה יהודית כפי שנתמלאו על ידו בעבר לא רחוק כל כך':

- א. קודם כול, על הרב להרביץ תורה בישראל, להעמיד תלמידים הרבה [...] ידוע כי בעדות האשכנזיות והצרפתיות לפני מאה שנה היה הרב בעיקר 'ראש ישיבה', הרצה שיעורים בגמרא ופוסקים לפני תלמידים רבים [...] מעניין מאוד כי התואר שניתן לרבנים של קהילות ספרד בארצות המזרח התיכון, כגון בתוגרמא [=תורכיה] ובארצות הבלקן, היה 'מרבץ תורה' [...] למרבץ התורה היה חלק מכריע בעיצוב חיי הקהילה והוא מילא תפקיד עיקרי לא רק בשאלות הדת אלא גם בענייני הציבור והחיים הפנימיים של הקהילות.²²
- ב. התפקיד השני של הרב הוא להורות את התורה למעשה לכל מקצועות החיים היום-יומיים.
- ג. תפקיד שלישי: לדרוש דרשות בשבתות ברבים בשבתות ובקגלים.
- ד. תפקיד רביעי: לדאוג לחולים, לעניים ולזקנים, ובכלל לכושלים ולנדכאים בין במובן החומרי ובין במובן הנפשי והמוסרי.²³

גם הרב עובדיה הדאיה (1889–1969), ראש ישיבת המקובלים בית אל וחבר בית הדין הגדול עסק בהרחבה בתפקידיו של הרב וירד לפרטיהם. כך הוא ניסח את הדברים בעת שנקרא לגשר בין רב לקהילתו:

להיות נוח לבריות, לקרב את הלבבות, לקרב את הרחוקים, להעביר על מידותיו, להופיע בפני קהל עדתו, להורות להם את הדרך – זו דרכה של תורה. לנהלם באמרי פיו, במקל נועם, בדברי תורה ומוסר. לעמוד כתריס נגד המתפרצים, לתת עין חודרת על כל המתרחש בשטח הכשרות, בשטח החינוך, בשטח הדת. להיות זריז וזהיר במעשיו ובמידותיו, כלפי פנים וכלפי חוץ, להיות נזהר מהחשדות ומהמהרהרים אחריו.

²¹ ד' קארו, תכונת הרבנים, למברג תקמ"ט, עמ' 15–16. להרחבה ראו: מ' גרונאוואלד, 'דוד קארו ויהודה ליב מייזס', קרית ספר, יט (תש"ב–תש"ג), עמ' 144.

²² עוד בעניין זה ראו: בניהו, מרבץ תורה (לעיל הערה 4).

²³ ויינברג, מוסד הרבנות (לעיל הערה 4).

להיות חולק כבוד לכל אדם, להיות רחוק לנטיית כלפי מפלגה או חברה שהיא. כבודו של הרב להיות למעלה מכל המפלגות,²⁴ להיות באופן ניטרלי בכל עניין ועניין. להרביץ תורה בתלמידים, לקבוע שיעורים בהלכה, בתורה וביראה מדי יום ביום. להחדיר חדווה ויראה בצאן מרעיתו, לשמור על צביון התורה והמצוות, להעמיד הדת והתורה על תילה בבחינת 'משמרת למשמרת', וכן בכל הדומה לזה, שבזה יהיה לו האפשרות לכהן פאר, ויהיה לתהילה ולתפארת בעיני כול, ויהיה מורם מעל לנס ולתהילה, לשבח ולתפארה.²⁵

עם התפשטות תנועת ההשכלה והחילון השתנו פניה של החברה היהודית. האוכלוסייה נעשתה מגוונת ולא כולם בה היו זהירים בקלה כבחמורה, וכך היה על הרב לנהל דיאלוג מתמיד גם עם מי שאינם שומרי תורה ומצוות. במצב עניינים זה נוצר צורך להגדיר מחדש חלק מתפקידיו של הרב ולעסוק גם בסביבה החברתית החילונית. מסיבה זו היה סבור הרב שלמה גורן (1918–1994), שהיה הרב הראשי לצה"ל והרב הראשי לישראל, ששליחותו של הרב בעידן זה צריכה להיות מכוונת להעלות את חיי החולין של העם כולו לספירה של קדושה וללכד את העם מסביב לערכי התורה. הרב גורן סבר כי הרב חייב לשמש דוגמה אישית לגדלות בתורה ולאהבת ישראל, לפעול למען שלמות העם ואחדותו, וכי עליו לחדור לכל המגזרים במדינה ולטעת בהם את שורשי האמונה הצרופה. לדעתו של הרב גורן, רב אידיאלי הוא זה שאוהב את הבריות ומקרבן לתורה, והבריות אוהבות אותו ומבקשות את קרבתו.

הרב גורן הדגיש גם את חיזוק הקשר בין הרב לבני קהילתו. לדידו, הרב מכוח תפקידו חייב להיות מעורה בבעיותיהם של בני הקהילה. הוא הציע להקים מרכז קהילתי ליד כל בית כנסת, כנהוג בארצות הברית, אשר ישמש את הציבור לקיום אירועים משפחתיים. אומנם הדבר כרוך בתקציבים גדולים, אבל רק דרך זו תשנה באופן יסודי את הפעולות הדתיות במדינה, ותבסס את הקשר בין הרב לבני קהילתו.²⁶ הרב גורן האמין שכדי לבסס את הקשר הזה על הרב להיות מצוי בחוכמות העולם, נוסף על גדולתו בתורה. חובה זאת מתבטאת גם בדבריו של הרמב"ם, שכותב שחברי הסנהדרין צריכים להיות אלו ש'יודעים קצת משאר חוכמות כגון רפואות וחשבון ותקופות ומזלות'.²⁷ הרב גורן הרחיב את הדברים וסבר כי כיום הדבר חשוב ביותר כדי למצוא שפה משותפת עם החוגים מהסקטור הלא-דתי ועם אנשי המדע.²⁸

הסביבה החברתית

כמו כל איש מקצוע וכמו כל בעל מעמד או תפקיד, גם רב הקהילה מצוי בתוך מעטפת של חברה שבקרבה הוא חי ופועל, ומצפה ממנו ציפיות מקצועיות ייחודיות. למשל, יש ציפייה חברתית שכאשר אדם יתעלף בקרב אנשים אחרים, הרופא יהיה הראשון להזעיק עזרה. כך גם במקצועות אחרים. הדברים נכונים על אחת כמה וכמה כשמדובר ברב האמור להנהיג את קהילתו ולהביא אותה למקום גבוה יותר מבחינה רוחנית, חברתית וחינוכית. על כן כשעוסקים באתיקה של רבנים, יש לתת את הדעת גם על היחס האתי הראוי מצידה של הקהילה כלפי הרב.

²⁴ על כן הוא צריך להיזהר שלא להיות מזוהה פוליטית או להיות מעורב בפילוגים ובסכסוכים שונים. להרחבה ראו: הראי"ה קוק, 'כבוד הרבנות', א' אבינר וד' לנדאו (עורכים), מאמרי הראיה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 52–54. הרב קוק הדגיש בעמ' 53 כי נחוץ שהרב ישמור על ניטרליות. על מעורבות הפסיקה ההלכתית בפוליטיקה ובשאלות מדיניות ראו סולוביצ'יק, דברי הגות והערכה (לעיל הערה 2), עמ' 191–193.

²⁵ הרב ע' הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, סימן לג. להרחבה ראו יתר דבריו שם. כאמור לעיל, דברים דומים ניתן למצוא גם בקרב קהילות שונות, אשר פנו לרבנים בבקשה לכהן אצלן ברבנות, ובין היתר הגדירו את תנאי התפקיד – על כך ראו גם ויינברג, מוסד הרבנות (לעיל הערה 4); כ"ץ, לתולדות הרבנות (לעיל הערה 4).

²⁶ ש' גורן, משנת הגורן: מאמרים, נאומים ומכתבים, תל אביב תשע"ו.

²⁷ משנה תורה, הלכות סנהדרין, ב, א.

²⁸ גורן (לעיל הערה 26), עמ' 83.

חובת המינוי

חובותיה של הקהילה מתחילות בעצם החובה למנות לה רב. זוהי חובתה של כל קהילה כלפי כל אחד מחבריה, ועליה מוטלת האחריות לעשות זאת אם היא חפצה להתנהל כקהילה בעלת זהות דתית וחברתית ראויה. כך פסק הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (1839–1933), מחשובי הרבנים בדור שלפני השואה ומחבר הספרים 'משנה ברורה' ו'חפץ חיים':

ומזה יראה האדם גודל החיוב על כל עיר לשכור להם רב שיורה להם במצוות התורה ומשפטיה איך להתנהג ולא יהיו כעיוורים המגששים באפילה דאפילו [=שאפילו] אם על-ידי זה נדחית לגמרי מצוות תפילה אצלם גם כן החיוב הזה הוא קודם, ובפרט אם אנשי העיר יכולין גם כן להתפלל לעצמן בוודאי זה קודם.²⁹

מחד גיסא, כוחו של הרב הגיע במהלך השנים מחברי קהילתו,³⁰ ומאידך גיסא, נאסר עליו להיות תלוי בכל אחד מהם. מבחינה זו מדובר בסוג של אנומליה, שהרי אין הרב אדון לקהילתו אלא רבה ומורה, חברה וידידה, הסובל ושמח עימה. סמכותו אינה מוסדית, רשמית, המבוססת על בחירה, כי אם אישית, מקורית, ונובעת מחיבת העם אליו ומהכרתם החופשית בו כרבם, מורם, אביהם ואחיהם.³¹ לעיתים ישנם גם רבנים שהשפעתם על הציבור רבה אף שלא מונו רשמית ואף שאינם נושאים במשרה של ממש, כפי שהיו החזון אי"ש והרב שלמה זלמן אויערבך.

מסיבה זו מינוי הרב אינו יכול לנבוע מאינטרסים שונים³² או להיעשות בכפייה, ו'אפילו יחיד יכול לעכב ולומר: איני רוצה שפלוני יהיה חזן'.³³ והרחיב זאת רבי אברהם גומבינר (1637–1682) בחיבורו מגן אברהם וכתב ש'גם בכל המינויים יכול למחות ואפילו במרביץ תורה'.³⁴ חשוב להדגיש כי המחאה יכולה להיות בתחילת הדרך עם מינויו של הרב לתפקידו³⁵ ורק כאשר רוצים לקבל את מרותו של רב אחר, אבל אם אותו המוחה 'אינו רוצה שיהיה מרביץ תורה בקהל', פשיטא [=פשוט] שאין במחאתו כלום ואפילו המיעוט יכולין לכופף לרוב'. עם זאת, המשנה ברורה סייג וכתב שהדין שנאמר בשולחן ערוך היה תלוי זמן וחברה: 'ועכשיו המנהג שהולכין אחר ז' טובי העיר או אחר הנבררים מן הקהל על זה כל מקום ומקום לפי מנהגו, והכול שלא ירבו המחלוקת ואין משגיחין על יחיד'.³⁶

²⁹ "מ כהן, משנה ברורה, ירושלים תשע"ב, ביאור הלכה, נג, ס"ק כד, ד"ה 'שליח ציבור'. עוד בעניין זה ראו מ' קליין, 'חיוב לכל קהילה חרדית לקבל רב', זכור לאברהם, חולון תשנ"ט, עמ' שכד–שכז; וכן בהרחבת דבריו: מ' קליין, משנה הלכות, ירושלים תשנ"ח, עמ' צא–צב.

³⁰ מסיבה זו התנגדו רבנים רבים לתופעה של מינוי רב שלא בהסכמת הקהילה אלא בכפיית גורמים חיצוניים כגורמי ממשל שונים. גם החת"ם סופר, הרב משה סופר (1762–1839), נקט עמדה דומה – ראו: מ' סופר, שו"ת חתם סופר, ירושלים תשל"ג, חושן משפט ה, יט. בתשובה זו ביטא החת"ם סופר את מורת רוחו מרבנים שהתמנו בכוח הזרוע או בשל הקשרים והכוח שצברו במסדרונות השלטון, ויצא חוצץ נגדם.

³¹ סולוביצ'יק, דברי הגות והערכה (לעיל הערה 2), עמ' 94. להבנת היבטים שונים של הכשרת הרב לתפקידיו בקהילה בארצות הברית ראו: י' ליבמן, 'הכשרת רבנים בארה"ב', תפוצות ישראל, ז(ג) (תשכ"ט), עמ' 3–118.

³² כגון שוחד כספי, כפי שמובא בתלמוד הירושלמי על הנאמר בחב' ב 19: "הו' אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דוקם הוא יורה" – יודע הוא יורה. "הנה הוא תפוש זָהָב וְכֶסֶף" (שם) – לא בכספיה איתמני [=לא בכסף יתמנה]. "וְכָל רוּחַ אֵין בְּקֶרְבוֹ" (שם) – לא חכים כלום [=לא החכים בכלל]. הו' אומרים: בעיתון ממנייה' (ירושלמי, ביכורים ג, ג [סה ע"ד]).

³³ שולחן ערוך, אורח חיים, נג, יט.

³⁴ מגן אברהם, סימן נג, ס"ק כ. לעיסוק בבחירת רבנים במאה העשרים ובראשית המאה העשרים ואחת ראו: י' הרשקוביץ (2011), "אין שום ניגודים והבדלים בין הרבנים והעם": גופים בוחרים רחבים לבחירת רבנים ראשיים בשיבת ציון החדשה – עיון משווה במשנת ר' יעקב שאול אלישר והרב אברהם יצחק הכהן קוק', י"צ שטרן וש' פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, א, ירושלים ותל אביב תשע"א, עמ' 463–503; א' ירדן וא' פינקלשטיין, מינוי רבני ערים בישראל: נייר עמדה, ירושלים תשע"ד. עיסוקנו במאמר זה מתמקד ברב ובקהילתו ולא בבחירות ובמינויים המוסדיים הנעשים במסגרת הממלכתית של מדינת ישראל.

³⁵ משנה ברורה, סימן נג, ס"ק נא.

³⁶ שם, ס"ק נג.

סיכומו של דבר: הרב שואב את כוחו מקהילתו או מנציגיה. הם ממנים אותו, וראוי הדבר שיודונו כראוי בינם לבין עצמם על מועמדותו של כל רב. משנבחר הרב לא יתאפשר לכל אחד לערער על סמכותו. עם זאת, ברור שאם לא יעמוד הרב בדרישות האתיות – יהיה ניתן להדיחו, ועל כך נדון בהמשך.

בבסיס הדברים עומדת ההבנה שניסח הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק (1903–1993): אם משרת הרבנות קשורה באופן בלעדי בהוראה, דין והרבצת תורה – אזי על בחירת הרב לא תחול ההלכה של 'אין ממנים פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור'.³⁷ במקרה כזה מינוי לרבנות יהיה נחשב כמו מינוי סנהדרין או דיינים, שאין מתחשבים בדעת הקהל בעת מינוים. אולם אם הרבנות באה לידי ביטוי בפונקציות חברתיות-פוליטיות (דאגה לצורכי הכלל, חסד, צדקה, ייצוג וכיוצא בזה) והרב אינו רק מורה הוראה ודיין צדק, אלא גם פרנס – מינויו זקוק להסכמת הקהל. למותר להדגיש כי תולדות הרבנות התמקדו בהגדרה השנייה.³⁸

כבוד

מקומו החשוב של הרב במרקם הקהילתי מביא אותנו לעסוק בסוגיית הכבוד, בין היתר כחלק ממערכת היחסים שבין הרב וקהילתו. הכבוד במאמר זה הוא בעל שתי פנים: מחד גיסא הוא חלק מהתכונות והערכים הצריכים לאפיין את הרב, והכוונה בכך לכבוד עצמי ואצילות (dignity). מאידך גיסא הוא גם חלק מערכי הסביבה החברתית שבקרבה פועל הרב, והכוונה בכך לכבוד המצופה מהציבור (honor). הסוג השני מצוי ביסוד הבנת היחסים בין הרב ובין קהילתו. הקהילה חולקת כבוד לרב משום שהיא מבינה את מעמדו ותפקידו, ולעיתים אף כדי לאפשר לו לממש אותם. שני סוגי הכבוד הללו תלויים זה בזה: הכבוד שלו זוכה הרב בגלל תפקידו ומעמדו מוטל קודם כול עליו עצמו. אם אין הוא מודע למשמעות תפקידו ומעמדו – הוא למעשה מרוקן אותם ממשמעות, ולכן נפסק ש'תלמיד חכם המזלזל במצוות ואין בו יראת שמים, הרי הוא כקל שבציבור'.³⁹ בעניין זה אין שונה הרב מכל דמות ציבורית או בעל תפקיד ייצוגי. מסיבה זו תלו חז"ל את האזרה בצואר הרבנים בטרם תלו אותה בצואר קהילותיהם, וכך שנו בהתייחסם לכבוד העצמי של הרב:

ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם: אל יצא כשהוא מבשם לשוק, ואל יצא יחידי בלילה, ואל יצא במנעלים המטלאים, ואל יספר עם אשה בשוק, ואל יסב בחבורה של עמי הארץ, ואל יכנס באחרונה לבית המדרש. ויש אומרים: אף לא יפסיע פסיעה גסה, ואל יהלך בקומה זקופה.⁴⁰

מכאן עולה כי על הרב להיות מודע למעשיו ולנראותו החיצונית בכל עת. הנחיות אלו הורחבו עם השנים. על הרב לשלב בין עובדת היותו מורם מעם לבין היותו חלק בלתי נפרד מן העם. זהו שילוב עדין המהווה פרדוקס פנימי, ועל כן היה צורך להסביר אותו. בכל הדורות הגבולות המדויקים היו קשים לשרטוט והוגדרו, בין היתר, כ'דברים שאין להם שיעור'. ההבנה הייתה שיש לאזן בין כבוד הרב ובין חנופה, 'הכלל כמנהג המדינה יעשה'.⁴¹

אם כן, הרב מחויב לנהוג באצילות ובכבוד, אך מהו הכבוד שהקהילה מצידה מחויבת כלפיו? ראשית כול היה צורך לקבוע כללים שונים כדי להסדיר את ההתנהלות שבין הרב וקהילתו: החל בתשלום משכורתו של הרב, דרך הפעולות שמותר לעשות לו ברבים וכלה בקימה לכבודו. הרב עובדיה הדאיה עסק בהרחבה בנושאים הללו בהתייחסו לחילוקי דעות שהתגלעו בין רב וקהילתו:

³⁷ בבלי, ברכות נה ע"א. דין זה הובא בפתחי תשובה על חושן משפט, סימן ג.

³⁸ י"ד סולוביצ'יק, חמש דרשות, ירושלים תשל"ד, עמ' 122.

³⁹ שולחן ערוך, יורה דעה, רמג, א-ג.

⁴⁰ בבלי, ברכות מג ע"ב.

⁴¹ א' פאפו, פלא יועץ, ערך 'תלמידי חכמים'.

תפקיד העדה: לכבד את רבם בכל יראת הכבוד, להיות מוראו עליהם כמורא שמייים – 'לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים' (בבלי, שבת קט ע"ב). חס הקב"ה על כבוד הצדיקים יותר מכבודו (תנחומא, תולדות יב; רש"י על מל"א יג 10). 'אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה – אל תהרהר אחריו ביום' (בבלי, ברכות יט ע"א). 'אֶת ה' אֶלְקֵיךָ תִירָא' (דב' י 20) – לרבות תלמידי חכמים (בבלי, פסחים כב ע"ב). אם העליב את התלמיד-חכם, בפרט אם הוא רבו, אפילו יום הכיפורים אינו מכפר לו עד שילך לו כמה פעמים עד שיתפייס, ואם הוציא עליו שם רע – אין צריך למחול לו (שולחן ערוך, אורח חיים, תרו, א). כל המזלזל ברב כמעט דמו בראשו, מביא רעה לעצמו ועל כל אשר לו. אפילו השומע זלזול התלמיד-חכם ואינו מוחה כמו שצריך – עונו יישא [...] ומי שלח ידו במשיח ה' וניקה?⁴²

הכבוד הנדרש כלפי הרב הוא כבוד כפול ומכופל: על החובה לרחוש כבוד כלפי כל אדם באשר הוא נוספת החובה לנהוג ברב כבוד בגלל חוכמתו. חובות אלו באות יד ביד עם החובה לנהוג כבוד בזקנים, כפי שדרשו בתלמוד: "מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקְוִים" (וי' יט 32) – ר' יוסי הגלילי אומר: אין זקן אלא מי שקנה חוכמה' (בבלי, קידושין לב ע"ב). נוסף על כך, כבודו של הרב מחויב עוד יותר משום ש'כל תלמיד חכם מצוה להדרו ואף על פי שאינו רבו, שנאמר: "מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקְוִים, וְהִדְרַת פְּנֵי זָקֵן" (וי' יט 32) – זקן זה שקנה חכמה'.⁴³

א. פטור ממלאכה

אחד ההיבטים של כיבוד הרב במרחב הציבורי הוא להעניק לו פטור ממלאכה, העלולה לפגום במעמדו בעיני חברי קהילתו. רבי יוסף קארו (1488–1575) בספרו 'שולחן ערוך' כתב בנחרצות: 'תלמידי חכמים לא היו יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות בבנין ובחפירות העיר וכיוצא בזה, שלא יתבזו בפני עמי הארץ, וכיוון שהם פטורים אפילו אחרים במקומם אין שוכרין'.⁴⁴

רבי משה איסרליש (הרמ"א), גדול פוסקי אשכנז במאה השש עשרה (1530–1572), אף הוסיף על כך ופסק ש'אפילו אם אמר ההגמון שתלמידי-חכמים עצמם יתנו [מס], חייב הציבור לתת בעדם. ואם החרימו הציבור על תלמיד חכם ליתן, אין בהרם שלהם כלום [...] ואין חילוק אם התלמיד-חכם עשיר או עני'.⁴⁵

ב. הקימה כביטוי לכבוד

גודל הכבוד כלפי הרב התבטא גם בקימה שונה לכבודו (בבלי, קידושין לג ע"ב). וכפי שפסק הרמב"ם להלכה: 'מאימתי חייבין לעמוד מפניו [של התלמיד חכם]? משיקרב ממנו בארבע אמות עד שיעבור מכנגד פניו. [אולם] אין עומדין מפניו לא בבית המרחץ ולא בבית הכיסא, שנאמר: "תִּקְוִים... וְהִדְרַת" (וי' יט 32) – קימה שיש בה הידור'.⁴⁶ הרמב"ם הוסיף וציין שבהתנהלות היומיומית בין רב לקהילתו אין בעלי אומנויות חייבים לעצור את עבודתם ולעמוד ולכבד בעמידתם תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן, אך לאדם רגיל אסור לעצום עיניו ולהתעלם ממנו כדי שלא יצטרך לעמוד לכבודו, וזהו בכלל 'דבר שהוא מסור ללב'. בד בבד, אין ראוי לחכם שיטריח את העם ויגרום להם לעמוד לכבודו, אלא ילך בדרך קצרה ויתכוון שלא יראו אותו כדי שלא יטרחו לעמוד.⁴⁷ את דבריו סיים הרמב"ם במילים אלו: 'והחכמים היו מקיפין והולכין בדרך החיצונה שאין מכיריהן מצוין שם כדי שלא יטריחום'.⁴⁸ מכל האמור לעיל עולה כי הקהילה מחויבת להעניק כבוד לרב מתוקף מעמדו ולקיום לכבודו, אך הרב אינו צריך לכפות זאת על הציבור.

⁴² הדאיה, ישכיל עבדי (לעיל הערה 25).

⁴³ משנה תורה, הלכות תלמוד תורה ו, א.

⁴⁴ שולחן ערוך, יורה דעה, רמג, א.

⁴⁵ הרמ"א בהשגתו על שולחן ערוך, יורה דעה, רמג, ב.

⁴⁶ רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ו, א.

⁴⁷ רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ו, ב-ג.

⁴⁸ רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ו, ג.

ג. אתגרי הכבוד הקהילתי

כבודו של הרב בעיני בני קהילתו עלול להתערער במרוצת הזמן. אחת הסיבות לכך היא חשיפתו המוגברת בפני ההמון. חז"ל הציגו את המדרון החלקלק שבמפגש בין תלמיד חכם והסובבים אותו באמצעות המשל הבא:

למה תלמיד חכם דומה בפני עם הארץ? לקיתון של זהב, דיבר עימו – דומה לקיתון של כסף; אכל ושתה עימו – דומה לקיתון של חרס; נשבר – אין לו תקנה (בבלי, סנהדרין נב ע"ב).

כלומר, החשיפה ההולכת וגוברת לרב עלולה להמעיט את ערכו בעיני הסובבים אותו. על הרב לנסות למנוע את ההידרדרות הטבעית במעמדו בעקבות המגע המתמיד בינו לבין עמי הארץ.

עניין נוסף שעלול לסכן את מעמדו של הרב נעוץ בסמכות ובאחריות שניתנו לו. מתוקף תפקידו הרב נוקט שורה של פעולות אשר אינן מקובלות תמיד על קהילתו, והדבר עלול להביא לחיכוכים שונים ולהתערערות מעמדו. זה המקום לציין כי החובה לכבד רב אינה אומרת שאסור לחלוק עליו, אלא היא מגדירה את האופן שבו תתבטא המחלוקת.⁴⁹

הכבוד שרוחשים לו בני קהילתו הוא מקור עוצמתו המוסרית של הרב, אך עליו להיות ערוך לכך שלא תמיד ינהגו בו בכבוד המתבקש: ייתכן שלעיתים יכעיסו אותו ואולי אף יבזו אותו. עליו לזכור כי גם במקרים כאלו הוא נדרש להגיב בענווה המתבקשת, כפי שנהג הלל הזקן בסיפור התלמודי המפורסם.⁵⁰ עם זאת, חובה להדגיש שאין פירושו של דבר שעל הרב להיות אסקופה נדרסת. הוא אינו מייצג רק את עצמו אלא גם רעיון גדול ממנו, וממילא ביזויו הוא ביזוי התורה ולומדיה באשר הם. מן הרב מצופה שלא יוותר על כבודה של התורה שאותה הוא מייצג, ועל כן ייתכן שיהיו מקרים שבהם מי שפגע בכבודו עלול להיות מנודה ואף לספוג עונשים פיזיים וממוניים. ראוי שלא הרב עצמו ידאג לכך, אלא שהסובבים אותו ילחמו על כבודו. לעיתים רבנים ותיקים נתבקשו לדאוג לכבודם של רבנים צעירים או של רבנים שמעמדם התערער. הגדול שבכולם היה הרמב"ם אשר כתב באחת מתשובותיו: 'והאיש, אשר דבר ב[זה] התלמיד (חכם) מבלי שראה בעיניו, חייב נידוי,⁵¹ לפי שלא [תתכן] אפקרתא [=הפקרות] גדולה מזה,⁵² ולוקה משום מוציא שם רע [...] והזהרו בכבוד התורה, "כי נר מצוה ותורה אור" (מש' ו 23) וכתב משה'.⁵³

ביזוי תלמידי חכמים היה כרוך לא פעם גם בענישה כספית. הרמ"א למשל פסק חובת קנס על המבייש את הרב ואינו מכבדו:

⁴⁹ כפי שציין זאת רבי ישראל איסרלין (1390–1460), מגדולי יהדות אשכנז במאה החמש עשרה, בספרו תרומת הדשן, סימן קכח. עוד בעניין זה ראו בתשובתו של הרב ע' הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי, חלק ב, חושן משפט, סימן א. ⁵⁰ להרחבה ראו בבלי, שבת ל ע"ב – לא ע"א. ייתכן שיש הסבורים שמדובר בהתנהלות חריגה, אך הרב אפרים זלמן מרגליות (1760–1828), שהיה מחשובי הפוסקים בדורו בגליציה, תרגם מעשה זה להנחיה כוללת ועקרונית וקבע: 'וגם מוטל על החכם שיהיה שומר פיו ולשונו להשיב לשואלו דבר בלשון רכה ורוח נכאה ושלא לדבר קשות ולאחוויו בישות [=ולביישם], אלא ישיבם מה שישאלו בפנים יפות. אף חובב ואיש נבוב ילבב' (א"ז מרגליות, מטה אפרים, סימן תרב, ס"ק מב).

⁵¹ ראו משנה תורה, הלכות סנהדרין, כו, ה.

⁵² ראו משנה תורה, הלכות תלמוד תורה, ו, יא.

⁵³ תשובות הרמב"ם, סימן קיא (מהדורת בלאו, כרך א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 194). וראו בעניין זה את פסיקתו של ר' יוסף קארו: 'מי שהעידו עליו שביזה תלמיד חכם, אפילו בדברים [אפילו שלא בפניו], בית דין היו מנדין אותו ואין מתירים לו עד שירצה החכם שנידוהו בשבילו. ואם ביזה את החכם לאחר מותו, בית דין מנדין אותו והם מתירים לו משיחזרו בתשובה' (שולחן ערוך, יורה דעה, רמג, ז).

אבל אין דין תלמיד חכם בזמן הזה לענין שיתן לו המבייש ליטרא דדהבא [=ליטרת זהב], ומכל מקום יקנסו הבית-דין המבייש לפי המבייש והמתבייש. ובלבד שלא יתחיל החכם במריבה לבזות בני אדם שלא כדין ויגרום בזה שיבזוהו ויתרסו נגדו.⁵⁴

אומנם בימינו אין מעמדם של כל הרבנים זהה למעמדם של תלמידי החכמים בזמן התלמוד, אך ודאי שלא ניתן לעבור לסדר היום על ביזוים. על המבזה את הרב ניתן להטיל קנס כספי, אף על פי שאין מדובר כיום בקנס קבוע, ובכל מקרה הענישה תהיה תלויה נסיבות.

סוף הדרך: שמועות וחשדות, פיטורין ופרידה של רב ממעמדו

מבחינות רבות רבנים אינם שונים ממנהיגים אחרים. הציבור בוחן את אישיותם.⁵⁵ למעשה, מי שממנים את הרב, מעניקים לו את כוחו, מבקרים את פעילותו ואת עשייתו, ואף עלולים להדיחו, הם בני קהילתו. חברי הקהילה יהיו אלו שיזמנו אותו כדי שינהיג אותם, ואם דבריו ומעשיו לא יהיו לרוחם – לעיתים דווקא מפני שמילא את תפקידו כראוי – ייתכן שהם יחליטו להדיח אותו ממשרתו.⁵⁶

עם זאת, הציפייה מן הרב היא שיעשה את מה שנכון עבור הקהילה ולא את מה שהקהילה חושבת שנכון עבורה, ולכן לא בקלות יודח הרב ממשרתו בהתבסס על שמועות. הדחתו תיעשה רק על בסיס עדויות מוצקות, וזאת בעיקר בשל ההבנה שרב עשוי לרכוש לו לא מעט שונאים העלולים להכפיש את שמו.⁵⁷ המגמה העקרונית בכל הדורות הייתה ללמד על הרב זכות,⁵⁸ ואם היה עליו להיענש – אם בהדחתו ואם בענישה אחרת – נעשה הדבר בצנעה. על כן כבר בעת שישבו הסנהדרין באושא התקינו: 'אב בית דין שסרח – אין מנדין אותו, אלא אומר לו: "הַכְּבֵד, וְשֵׁב בְּבֵיתְךָ" (מ"ב י"ד 10). חזר וסרח – מנדין אותו, מפני חילול השם'.⁵⁹

כפי שעולה מהמסופר בתלמוד הבבלי (שם), החכמים התלבטו גם אם להטיל נידוי על תלמיד חכם שהשמועות עליו שליליות. התלבטות דומה משתקפת גם בפסקיהם של רבנים שונים שנדרשו להחליט מה לעשות במקרים של רבנים ודמויות תורניות אחרות שכנגדם עלו שמועות שונות ורסיסי רכילויות. הרבנים שלפתחם הגיעו הדברים היו מודעים לקושי הרב שיש בהכרעה בנידון ולסכנה הטמונה באינטרסים זרים שקידמו את השמועות השליליות. גם הרמב"ם נדרש להכריע בשאלה דומה:

אנו שואלים מחסד אדוננו אור העולם מורינו ורבינו משה ברבי מימון ז"ל, מה אומר [מורנו ואדוננו ירום הודו] הרב הגדול מופת הדור ופלאו ממזרח שמש ועד מבואו על איש [פלוגי, המפורסם במשרת] החזנות והוא תלמיד [חכם] גם כן. ויצא עליו ריבון שאין ראוי להזכירו, אבל לא קמה בו [עדות] בשני עדים כשרים, ולו אויבים: היסירוהו ממשרת החזנות אם לא, ומה הוא [חייב] בזה?

⁵⁴ שם.

⁵⁵ שטרן, רבנות כמנהיגות רלוונטיות (לעיל הערה 4), עמ' 87.

⁵⁶ בנקודה זו הזהירו לא פעם הפוסקים והדגישו שגם בתחום הרבנות יש להקפיד על עמיתנות. לעיתים תהליך הדחתו של רב מתפקידו בקהילה עשוי להיות קל יותר למדיחים אם יהיה מוכן רב אחר למלא את מקומו. על כן יש להיזהר שקבלתו לתפקיד של רב בקהילה לא תהיה תוצאה של הדחת רב ממניעים שגויים. בעניין זה ראו: ש' הכהן, שאלות ותשובות מהרש"ר, ירושלים תשכ"א, ב, סימן צה.

⁵⁷ בעניין זה ראו: י' ברנדס, 'חכם ששמועתו רעה: עיון באגדה למעשה', אקדמות, כד (תש"ע), עמ' 7–18; י' ברנדס, 'על מבוכת הרבנות', י"צ שטרן וש' פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, א, ירושלים תשע"א, עמ' 297–345.

⁵⁸ כפי ששנו בבית מדרשו של רבי ישמעאל: 'אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, שמא עשה תשובה. שמא סלקא דעתך [=וכי יעלה על דעתך שמא עשה תשובה]? אלא ודאי עשה תשובה, והני מילי [=והדברים אמורים] בדברים שבגופו, אבל בממונא – עד דמהדר למריה [=בממון עד שיחזיר לאדונו]' (בבלי, ברכות י"ט ע"א).

⁵⁹ בבלי, מועד קטן י"ז ע"א. לפסיקת ההלכה בעניין זה ראו: שולחן ערוך, יורה דעה, שלד, מב.

ואם תתקיים עליו העדות ויקבל מה שהוא חייב בדין – היסירוהו ממשרתו, אחר שנענש, אם לאו?

ואם מעיד עליו עד אחד, מה ייעשה? יורנו רבינו ושכרו כפול מן השמים. התשובה: מה שצריך לידע כל משכיל וחכם, שאין ראוי להסיר שום בעל משרה ממשרתו בגלל שמועה בלבד,⁶⁰ אפילו אין לו אויבים, ומכל שכן אם יש [בזאת] העיר בני אדם השונאים אותו, ובעלי כוונות, לפי שבעניינים כגון אלו בהכרח לא [=עליו] נאמר 'לוא טובה השמעה' (שמ"א ב 24).⁶¹

הרב דוד בן זמרא (הרדב"ז; 1479–1573), שהיה אב בית דין ומנהיגה של יהדות מצרים, התייחס לתשובתו זו של הרמב"ם והדגיש שהדברים אמורים כל עוד מדובר בחשדות או בשמועות שאינן קשורות לתפקידו של הרב.⁶² אם תפקידו של הרב ומעמדו מסייעים לו לחטוא, גם הרמב"ם יודה שיש לדון אותו בחומרה. מבחינתו של הרדב"ז, אין להתייחס בסובלנות כלפי רבנים חוטאים מהחשש לעתיד.⁶³

לעיתים עלול להיווצר מצב שבו נתמנה רב לכהונתו, אך הקהילה האמורה להוות לו מקור של כוח אינה מוצאת אותו ראוי, לא בשל חשדות בפלילים או בגלל התנהגות שאינה הולמת את מעמדו, אלא רק עקב חוסר התאמה ביניהם. הרב משה שטרנבוך פסק שצריכה להיות אמתלה ראויה כדי להדיח רב מכהונתו, וזאת בכפוף להסכמתו של רב בכיר שבפניו ישטחו את הטענות.⁶⁴ בבסיס הדברים מצויה ההבנה שאין מדובר רק בתנאי העסקה שנקבעו בין המעסיק (הקהילה והנהגתה) לבין המועסק (הרב), אלא שבעת כניסתו לתפקיד קיבל הרב על עצמו שורה של תפקידים, וכל עוד הוא ממלא אותם אסור לפגוע בו. יתרה מכך, בגלל מעמדו ובגלל קדושתו של הרב, יש להיזהר ולשקול היטב אם לאפשר לבני קהילתו להדיחו. בנושא זה הדגיש הרב שטרנבוך שמדובר בעניין משתנה תלוי תקופה, מקום ומהות התפקיד. לעניין זה הוסיף הרב שטרנבוך הבהרה חשובה: אם יש מישהו שנושא בתואר רבנות אך התואר אינו מעיד על סמכותו ועל מעמדו התורני, אלא מדובר במעין פקיד לענייני דת, הדברים הנזכרים לעיל אינם חלים עליו.⁶⁵

סיכום

רב העוסקים בדמות הרב נוטים להתמקד בהשכלתו התורנית ובהיבטים הטכניים של מעשיו: מנהיגות קהילתית, נשיאת דרשות, פסיקת הלכה ודאגה לכל הצרכים הדתיים, כגון שחיטה, עירוב ומקווה. עם

⁶⁰ עוד בעניין זה ראו את פסיקתו של הרמב"ם בהלכות סנהדרין יז, ח-ט ובשו"ת רדב"ז, חלק ה, סימן ב אלפים ע"ח.

⁶¹ שו"ת הרמב"ם, סימן קיא.

⁶² דוגמה להבחנה זו ניתן לראות אף בשאלה שהופנתה אל הרב אהרון וולקין (1864–1942), רב העיר פינסק-קארלין ופוסק הלכה באירופה בין מלחמות עולם. בנוגע לשוחט 'שהנשים השכנות הוציאו עליו קול מכוּער שראוהו יוצא ונכנס לבית פרוצה וחשודה בזנות' (א' וואלקין, שו"ת זקן אהרן, ניו-יורק תשי"ח). בפסיקתו הכריע הרב ש'חשוד על העריות אינו חשוד על השחיטה [...] וכל שכן, בנדון דידן דעדים כשרים לא היו כלל [...] (חלק ב סימן ל) אגב כך ציין הרב וואלקין את ההתלבטות סביב ההכרעה המוסרית בעניינו: 'בבואי לחתוך עליו דין תורה, את האלוקים אני ירא לשפוך עליו את כל חמתי ולירד לחייו לקפח פרנסתו דהוא גברא דתלי ביה טפלי [=של אותו איש שתלויים בו ילדים קטנים], וכל גופא מרתע בי להיות שוחט לשחוט אב לבנים ובעל לאישה על יסוד שמועות קלוטות כאלו. ולמדתי קל וחומר לעצמי [...] שו"ב [=שוחט ובודק] אם ידיו מרתתות שחיטתו פסולה, כל שכן אני שבאתי לשחוט נפשות אדם [...] היאך אוכל לשוחטו בשעה שעל פי דין תורה אין יסוד לזה? האם אפשר להתחסד יותר מהתורה עצמה? ואם התורה חסה למצוא זכות על חשוד לעריות לומר עליו שאינו חשוד לשחיטה, ואנו ניקום ונאסור, הייתכן?!'. ולכן הסיק הרב וואלקין שיש למצוא מוצא בדמות הקמת בית דין מיוחד שיקבע נורמות אתיות ודתיות לאותו שוחט: 'שמיהם והלאה ישמור עצמו מלזות שפתיים, ויתרחק מן הכיעור, וסחור-סחור לבית המנוגע זאת לא יקרב. וגם במשך שנה תמימה יהא מחוייב להראות סכינו לפני כ"ג שתי פעמים בכל שבוע, ובזה יהא סר עונו וחטאתו תכופר. יאכלו ענוים וישבעו משחיטתו' (שם).

⁶³ ד' אבן זמרא, שו"ת הרדב"ז, חלק ו, סימן ב' אלפים ע"ח.

⁶⁴ מ' שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, ב, ירושלים תשמ"ו, עמ' תתלז.

⁶⁵ להרחבת דעתו עיינו בדבריו שם, עמ' תקעז.

זאת, אל לנו לשכוח כי כל רב מחויב גם בהתנהגות אתית. כללי ההתנהגות הראויה מגדירים הן את פועלו והן את פועלה של קהילתו.

חכמי ישראל במרוצת הדורות וברחבי תבל השכילו לעצב את דמותם האתית של רבנים ולהעלותה על הכתב. הם מנו את התכונות הראויות לרב, כגון הבנה תורנית, ענווה המקצועית ואחריות חינוכית-חברתית-תורנית. לצד זאת הם עיצבו גם את הדרישות מן הקהילה הממנה עליה רב, כמו הדרישה לחלוק לו כבוד. בשנים האחרונות פרסמו איגודים רבניים שונים כללים מפורטים בדבר הדרישות האתיות מנושאי משרת הרבנות. ראוי הדבר להרחיב ולהעמיק עוד סביב הדרישות הללו כדי להעצים את מעמדו של הרב ולטייב את מעשיו.

לא נותר אלא לחתום בדברי רבי אליעזר פאפו, בעל פלא יועץ:

כלל הדברים: ש[הרבנים] צריכים להישמר מכל דבר רע ולשמור ולקיים כל דבר טוב, ויהיו שלמים במידות ובדעות, וידעו להתנהג עם כל אדם, לפי מידותיו בדרך הישר והטוב, ביתר שאת ויתר עוז על שאר כל אדם, באפן שימצאו 'חן וְשִׁכְל טוֹב בְּעֵינַי אֱלֹקִים וְאָדָם' (מש' ג' 4), כדי שלא יהא שם שמים מתחלל על ידם חס ושלום, אלא יקדישו את קדוש יעקב ואת אלוקי ישראל, כי באמת אמרו 'אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו' (בבלי, ברכות יז ע"א).⁶⁶

⁶⁶ פאפו, פלא יועץ (לעיל הערה 41).

Professional Ethics of Community Rabbis and Communities: Principles and challenges

Tsuriel Rashi

Abstract

This article attempts, for the first time, to examine the professional ethics of rabbis and religious scholars. This is done by analyzing texts written by halakhic authorities throughout the generations, and with the intention of painting the ideal figure of the rabbi who leads his community. From the many texts it is possible to indicate the practical ideal of the rabbi, who is a combination of professional rabbinic, humility, responsibility and keeping the profession and its status as a rabbi. This combination of respectful and dignified daily conduct, in which the rabbi will be involved with people, will lead to the realization of his professional vocation. This article also examined the proper relationship between a community and its rabbi - from the appointment of its commitment, through ethical behavior towards the line of duty to the stage of separation between them because of different circumstances.

Key words: Jewish Ethics, Rabbis, Communities

(Online) Journal homepage: <https://www.hemdat.ac.il>

